

Universiteit
Leiden
The Netherlands

De man van 1848 - Dirk Donker Curtius

Waardt, M.J. van de

Citation

Waardt, M. J. van de. (2019, April 3). *De man van 1848 - Dirk Donker Curtius*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/70880>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/70880>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/70880> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Waardt, M.J. van de

Title: De man van 1848 - Dirk Donker Curtius

Issue Date: 2019-04-03

VERDEDIGER VAN HET VRIJE WOORD

Onder het Franse bewind bestond een strenge censuur. Willem Frederik schafte deze door middel van een Soeverein besluit in januari 1814 af.¹ De constitutie van datzelfde jaar had echter geen apart artikel over de persvrijheid. Afzonderlijke artikelen over grondrechten ontbraken in de grondwet. Van Hogendorp vond het niet nodig deze op te nemen: 'Alle die beginselen bestaan facto bij ons.' Toen een jaar later een commissie zich boog over een nieuwe grondwet voor het inmiddels Verenigd Koninkrijk der Nederlanden, waren het vooral de Belgische leden die hamerden op het expliciet opnemen van de persvrijheid. Mede door de gedwongen vereniging stonden zij argwanend tegenover het nieuwe koninkrijk. De Belgen zagen in de grondwet daarom een waarborg van hun vrijheden. De in de constitutie gegarandeerde rechten waren beginselen, die later door andere wetten niet meer vernietigd konden worden.² Onder druk van hen bepaalde artikel 227 van de grondwet van 1815 dat alle drukpersuitingen 'zonder eenig voorafgaand verlof' waren toegestaan, maar dat de publicist verantwoordelijk was indien 'regten [van anderen] mogten zijn beledigd'.

Dit betekende niet dat alle persuitingen waren toegestaan. Feitelijk was alleen censuur verboden. Tegelijk met de afschaffing hiervan had Willem Frederik bepaald dat anonieme pamfletten en brochures toch vervolgd konden worden, als de inhoud hiervan in de ogen van de autoriteiten niet door de beugel kon. Indien de schrijver van een werk niet bekend was, draaide de uitgever op voor de aansprakelijkheid. Deze wachtte dan een proces.³ Vanwege de dreiging als gevolg van de terugkeer van Napoleon nam Willem I op 10 april 1815 de 'Oproerwet' aan. Hoewel de wet bedoeld was om Franse invloeden buiten de deur te houden, waren door dit spookbeeld de bepalingen dusdanig ruim geformuleerd dat deze de vrijheid van meningsuiting feitelijk grotendeels inperkte. De wet bepaalde dat iedereen die 'oneenigheid, twist, tweespalt, verdeeldheid of wantrouwen' aanwakkerde, 'hetzij door het aanheffen van een oproerkreet langs de straten, of op openbare plaatsen, hetzij door andere bedrijven, door welke de rust en goede orde zoude kunnen gestuurd worden', kon worden gegeseld en tot tien jaar ge-

vangenisstraf kon krijgen.⁴ Door het aannemen van de ‘Blanketwet’ van 6 maart 1818 trok Willem I nog meer macht naar zich toe. Deze wet verordonneerde dat koninklijke besluiten en besluiten van lagere overheden de kracht van wet hadden. De koning hoefde voor een besluit waarop een strafbepaling stond niet meer naar de Tweede Kamer. Van Hogendorp was bijzonder kritisch op deze doorbreking van de scheiding tussen uitvoerende en wetgevende macht.⁵ Donker keerde zich ook tegen de ruime toepassing van het ‘gelegenheidsbesluit’ uit 1815. Volgens hem was het ‘geenzints [...] eene duurzame strafwet’. Toen het directe gevaar van Napoleon geweken was, verviel de noodzaak en de rechtsgeldigheid ervan.⁶

Wat precies persoonlijke beledigingen waren, stond wel iets duidelijker omschreven. De Franse *Code pénal*, die in Nederland tot laat in de negentiende eeuw van kracht bleef, kende drie vormen van belediging: laster (art. 367), hoon (art. 375) en schelden (art. 376). Ging het bij laster over iemand beschuldigen van een misdaad of een overtreding, hoon behelsde meer het toekennen van negatieve kwalificaties, zoals ondeugden, aan personen. Laster was een ernstige overtreding, hierop stond een maximum van vijf jaar gevangenisstraf. Hoon daarentegen kon ten hoogste met een geldboete worden bestraft. Het beledigen van gezagsdragers was apart strafbaar gesteld. Op de mondelinge belediging van ‘magistraatspersonen’ (art. 222) of de belediging van handelingen van deze personen (art. 223) stond tot maximaal twee jaar respectievelijk een halfjaar gevangenisstraf.

Na de onrust die de veroordeling van De Potter wegens een persmisdrijf eind 1828 in het zuiden teweegbracht, leek de koning in te binden. Hij tekende op 16 mei 1829 een wet die de definitie van het begrip ‘persmisdrijf’ afzwakte. In tegenstelling tot de Oproerwet was datgene wat niet was toegestaan nu nadrukkelijk vastgelegd. De wet bepaalde dat het aanzetten tot misdaden en overtredingen tot straf leidde, maar gaf tegelijkertijd iets meer ruimte voor discussie en kritiek op het regeringsbeleid. Laster en belediging werden klachtmisdrijven, waardoor het Openbaar Ministerie niet uit zichzelf vervolging kon initiëren. Daarnaast kon het verdachten niet meer vóór hun veroordeling vastzetten. Toen protesten en oppositie in het zuiden toenamen, haalde een nieuwe perswet van 1 juni 1830 de teugels weer sterk aan. De delictomschrijving was opnieuw ruimer, de straffen voor recidive gingen omhoog en elke aanval op de koning was verboden. Op de laatste stond zelfs een maximale gevangenisstraf van vijf jaar. Beledigingen aan het adres van ambtenaren werden weer ambtshalve vervolgd.⁷

De autoriteiten waren erop gebrand elke mogelijke oppositie de kop in te drukken en wilden elke vermeende overtreding van deze wetten zo vroeg mogelijk opsporen. Het principe achter het fijnmazige surveillancenetwerk dat onder de Bataafse Republiek en de Franse overheersing gecreëerd was, bleef na de restauratie grotendeels intact. Van Maanen, die tijdens het koningschap van Lodewijk Napoleon al minister van Politie en Justitie was,

stond mede aan de wieg van deze permanente politiecontrole. Het toezicht was gericht op het tegengaan van politieke en ordeverstorende publieke uitlatingen. Dit was niet alleen mogelijk door de oprichting van een centraal geleid politieapparaat, maar zeker ook door het aanstellen van een groot aantal politie-informanten. Zo had Amsterdam in de nadagen van het Franse regime naast 116 reguliere agenten ten minste 35 van deze geheim agenten.⁸ Ondertussen nam Willem I de touwtjes steviger in handen. Gematigde mannen als Van Hogendorp en Falck ruimden het veld, terwijl de koning met de Blanketwet in de hand steeds meer op basis van Koninklijke Besluiten regeerde. Het Verenigd Koninkrijk begon, mede onder druk van de Europese mogendheden, daarmee steeds meer op een liberale politiestaat te lijken.⁹

Donkers eerste perszaken

Het was onder deze omstandigheden dat Donker als advocaat zijn eerste perszaken voerde. Na zijn terugkomst uit Metz pakte hij zijn praktijk in Den Haag weer op. Op 24 mei 1815 werd hij benoemd als advocaat bij het Hooggerechtshof voor de Financiën en Zeezaken.¹⁰ Dit hof was geen lang leven beschoren; na de opheffing in 1819 gingen de zaken over naar het Hoog Gerechtshof. Tijdgenoten karakteriseerden Donker als een begaafd en begenadigd redenaar, die in zijn pleidooien allerhande retorische middelen niet schuwde. Hij was vaardig in het bedrijven van spot, maar het gebruik hiervan gaf zijn pleidooien soms een scherp randje.¹¹

Een van de eerste momenten dat Donker op de voorgrond trad, betrof een tweetal zaken omtrent het *Algemeen Nederlandsch nieuws en advertentie-blad* in 1820. De geboren Gentenaar Jan Baptist Wallez gaf dit blad vanaf 1819 in Den Haag uit. Hij was tevens de belangrijkste redacteur. De krant liet als eerste in de Noordelijke Nederlanden oppositionele geluiden horen. Uitgever Wallez was bekend bij justitie, die eerder zonder succes had getracht hem te vervolgen wegens het beledigen van de koning en zijn ministers.¹² De eerste zaak waar Donker begin 1820 bij betrokken was, betrof een klacht van luitenant-generaal Jan Andries Stedman aan het adres van Wallez en het *Advertentieblad*, omdat de krant foutief had vermeld dat hij zou zijn gearresteerd. Donker stond Stedman bij, en Pieter van Lelyveld, met wie hij later samenwerkte in de redactie van *De Bijenkorf*, was de advocaat van Wallez.

De vermeende arrestatie had te maken met een geruchtmakende zaak. Twee oud-officieren, Adam Adriaan Boers en Pierre Matthieu Bouwens van der Boyen, waren begin november 1819 opgepakt. Zij zouden de bedoeling hebben gehad om de Prins van Oranje te chanteren. Contemporaine bronnen beweerden dat deze chantage het plan betrof om Lodewijk XVIII van

de Franse troon te stoten, maar tegenwoordig wordt aangenomen dat de afpersing ook zou gaan om ‘schandelijke en onnatuurlijke lusten’ van de latere Willem II.¹³ Terwijl Boers in een Amsterdams logement wachtte op het smeergeld van de prins, rekende de politie hem in. Bouwens liep niet veel later tegen de lamp. De precieze inhoud van de zaak was niet duidelijk, maar beide arrestaties hielden de gemoederen flink bezig. Dit gebeurde slechts beperkt in de schrijvende media, aangezien de meeste kranten zich ver van kritiek en speculatie hielden.

Het *Advertentie-blad* besteedde als een van de weinige wel ruimschoots aandacht aan de zaak.¹⁴ Het gerucht ging dat naast Boers en Bouwens nog een derde persoon opgepakt was, en het *Advertentie-blad* speculeerde over wie dit kon zijn. Na enkele ‘hatelijke gissingen’ gedaan te hebben, meldde het blad op 5 januari 1820 ‘dat wij van goeder hand onderrigt zijn, dat deze persoon, geen ander is, dan de gewezene hollandsche generaal *Stedman*’. Twee weken later verklaarde de krant echter dat ‘onze berigten aangaande de arrestatie van den Generaal *Stedman*, te Amsterdam, niet naauwkeurig waren’. Na een uitgebreide rectificatie schreef de redactie dat Stedman zich bij de redactie had beklagd over de ‘openbare en grove *injurie*’ en dat hij de zaak wilde laten voorkomen bij de rechtbank in Den Haag. Het *Advertentie-blad* verdedigde zich door te stellen dat een arrestatie geen veroordeling was. Daarnaast was de redactie nieuwsgierig naar de vordering van Stedman omdat – zo constateerde ze niet zonder ironie – de Engelse oud-generaal Wellington twee jaar eerder op een beschuldiging van smaad door een Gentse uitgever ‘op de gevraagde schadevergoeding van *tien duizend* guldens de aanzienlijke somma van 25 guldens bekwam’.¹⁵

Voor de rechtbank betoogden Wallez en zijn advocaat Van Lelyveld dat het bericht terecht was gepubliceerd omdat de krant geen opzet had gehad om Stedman te beledigen, de krant onmiddellijk rectificeerde en het nieuws aanvankelijk uit betrouwbare vernam. Wie die bron was, meldde het blad niet en het pleidooi van Donker – de opponent – onthield de krant haar lezers eveneens: ‘dit zoude ons te verre voeren’. Het Openbaar Ministerie zag ook in dat laster niet bewezen kon worden en eiste een boete van slechts twee gulden. De rechtbank wees alle vorderingen van de eiser af en bepaalde dat Stedman voor de proceskosten moest opdraaien.¹⁶ Donker was, ondanks zijn pleidooi, dus niet bepaald succesvol.

Anders verliep het bij de tweede zaak met betrekking tot het *Advertentie-blad* waarbij Donker in 1820 betrokken was. Dit betrof weer een beschuldiging van smaad. In april van dat jaar beklagde gepensioneerd luitenant-kolonel Carl Frederik van Staedel zich over misstanden in het leger. Hij meende dat officieren fraudeerden door paarden te weinig rantsoen te geven, maar dit niet in de boeken te vermelden. Ze staken daarnaast geld in eigen zak door valse rekeningen van zadelmakers en smeden te presenteren. Hij beschuldigde hen ook van fysieke mishandelingen; zo zouden door ‘een

Kapitein de manschappen in stilte worden *geslagen*, zoodanig dat een man daarvan eene *breuk* heeft gekregen'. Van Staedel vond bij zijn superieuren geen gehoor en zag zich daarom genoodzaakt stukken openbaar te maken.¹⁷ Hij vond dat hij ten onrechte uit zijn functie was gezet. Van Staedel nam dit zijn superieuren en de minister van Oorlog kwalijk. Er kwam geen reactie op zijn klachten en hij wilde de zaak met tegenzin laten rusten.¹⁸ De openbaar aanklager deed dat niet. Voor het beledigen van de minister van Oorlog, diens voorganger en diverse andere ambtenaren in functie vervolgde hij Van Staedel wegens laster. Omdat de auteur zijn drie ingezonden brieven ondertekend had, werd alleen hij vervolgd, en ditmaal niet de uitgever van het *Advertentie-blad* Wallez. De aanklager eiste een jaar gevangenisstraf, maar de rechter sprak Van Staedel op 4 december 1820 vrij. De zaak haalde zelfs de buitenlandse media. Een Parijse krant schreef dat de zaak werd behartigd door een zekere 'M. l'avocat Doncker Curtius'.¹⁹

Ook bij regeringsgetrouwen viel het optreden van Donker op. De Haagse procureur-generaal Anthoni Willem Philipse, een vriend van Van Maanen, noteerde:

'Naar ik hoor praten, moet de advocaat Donker wederom zeer vinnig hebben gepleit voor de eerste kamer [*van de rechtbank, MvdW*], zoo dat het (mijns inziens) schande is. Hij moet in substantie over een besluit van den Koning zich hebben uitgelaten, dat Z. M. niet bevoegd was geweest om hetzelfde te nemen zonder concurrentie der Staten-Generaal, maar dat hij zulks niet imputeerde aan den Koning, maar aan den verkeerden raad, dien hij van den Minister kreeg. [...] Het bevreemdt mij, dat de president hem geen silentie heeft opgelegd. [...] Die Donker is waarlijk een insolent heertje. Ik wil hem wel aan, doch moet secuur spel hebben, anders is het beter gelaten.'²⁰

De hele familie was verdacht. Een maand later voegde Philipse nog toe: 'Het is toch zonderling dat het geslacht Donker, hoezeer ook van den Koning met weldaden overladen, zich zoo opposiet gedraagt. Ik vertrouw er geen van. Die jonge Dirk vooral is een kwade rekel, die uitdroogt van kwaadaardigheid en gal. Hij is alhier de eenige advocaat die het dikwijls verpeutert. Hij is vlug, maar, zoo verre ik er over kan oordelen, geen solide jurist, zoo min als de oude.'²¹ Van Maanen en zijn getrouwen voerden een steeds restrictiever beleid, terwijl Donker juist opkwam voor het recht om via de pers het overheidshandelen kritisch te volgen. Dirks vader Boudewijn beoordeelde als rechter de daden van de regering eveneens scherp en zijn broer Willem had het jaar ervoor een aantal brochures met hervormingsvoorstellen gepubliceerd. Dit was voor Philipse genoeg reden om de familie met argusogen te volgen.

Enkele jaren later kwam Donker weer direct in aanraking met persver-

*De Haagse procureur-generaal
Anthoni Willem Philipse volgde
Donkers handel en wandel
nauwlettend*

*De plundering van het huis van Libry Bagnano in Brussel in 1830.
Door Jacques Sturm, 1830-1831*

volgingen bij een zaak rond de katholieke journalist Joachim le Sage ten Broek en zijn uitgever. Le Sage ten Broek, een Naaldwijkse notaris en bekeerd katholiek, was de enige journalist in Noord-Nederland die pleitte voor de emancipatie van het katholieke volksdeel, rond een derde van de bevolking van de Noordelijke Nederlanden. De regering volgde deze katholieke persuitingen nauwlettend. Le Sage werkte samen met de Bossche uitgever Van Langenhuysen, die zijn periodieken *De Godsdienstvriend* en *De Ultramontaan* uitgaf.²² Vanwege vermeende antigouvernementele uitlatingen in deze tijdschriften spoorde Van Maanen Philipse enkele keren aan om Le Sage te vervolgen. Deze zag hier geen brood in, omdat hij twijfels had over het succes ervan. Van Maanen drukte door en Van Langenhuysen werd op 22 augustus 1827 opgepakt. Le Sage, die ziek en deels blind was, werd een dag later ook gearresteerd. De aanklacht betrof kritiek op het onderwijsbeleid en de instelling van het Collegium Philosophicum. Deze centrale opleiding voor priesters was van staatswege ingesteld als vervanging van de diverse seminaries, die zich makkelijk aan het staatstoezicht konden onttrekken. Juist deze staatsbemoeienis zette bij veel katholieken kwaad bloed. Van Langenhuysen werd twee maanden vastgehouden. Pas nadat hij een brief aan de koning had geschreven kwam de zaak voor, waarbij Donker hem bijstond. Van Langenhuysen werd vrijgesproken, aangezien de schrijver van de gewraakte artikelen in de tijdschriften algemeen bekend was. Le Sage werd uiteindelijk drie maanden na zijn arrestatie zonder proces vrijgelaten.²³

Libry Bagnano

Doordat hij zich met perszaken inliet, kwam Donker niet zelden in aanraking met personen met een dubieuze reputatie. Een van de meest uitgesproken figuren, wiens wegen die van Donker kruisten, was Georges Libry Bagnano. Deze geboren Italiaanse graaf, die in Frankrijk vanwege fraude en valsheid in geschrifte tot levenslange dwangarbeid veroordeeld was en later werd verbannen, startte in 1829 in Brussel de Franstalige krant *Le National*. Dit regeringsgezinde blad ontving overheidssubsidie. In de nacht van 25 op 26 augustus 1830, tijdens de Belgische Opstand, werden de ruiten van de drukkerij van *Le National* ingeslagen en stak een woedende menigte het huis van Libry in brand, terwijl deze verwensingen riep naar zowel hem als Van Maanen.²⁴ Libry moest noodgedwongen naar het noorden uitwijken, waar hij weer een dagblad probeerde op te zetten. Van Maanen steunde hem hierbij omdat hij het noodzakelijk vond om tussen het 'snoed misbruik van de drukpers' een regeringsgetrouw geluid te laten horen. 15 oktober 1830 verscheen de eerste editie van het *Journal de la Haye*, betaald uit de staatskas en onder directeurschap van een ambtenaar van het ministerie

van Justitie, Henri Box. Libry probeerde eveneens hoofdredacteur te worden, maar werd ongeschikt geacht.²⁵

Verbittert schreef Libry in mei 1834 *De l'autocratie de la presse* waarin hij een aanklacht formuleerde tegen de Belgische pers en uitgevers. Hierin herkenden zich de Brusselse, maar in Den Haag gevestigde boekhandelaar Lejeune en Henri Box, hoewel Libry hen beiden niet met naam noemde.²⁶ Lejeune klaagde Libry aan en Donker verdedigde hem. Tijdens het proces kwam eerst de vraag naar voren of Libry wel partij mocht zijn, omdat hij in 1816 tot levenslange dwangarbeid was veroordeeld en daarmee volgens de advocaat van Lejeune feitelijk 'burgerlijk dood' was. Voordat de zaak inhoudelijk verder kon gaan, zo meende hij, moest er eerst een curator worden benoemd. Donker ging hiertegen in en de rechter gaf hem gelijk: het vonnis was 'in naam van een vreemden Vorst gewezen' en had daarom geen rechtskracht in Nederland.²⁷ Inhoudelijk werd de zaak daarna niet behandeld.

In november 1834 vertrok Libry van Den Haag naar Amsterdam, naar verluidt om een Franse boekhandel en krant op te zetten. Dit zou directe concurrentie voor Lejeune en Box betekenen. Toen deze laatste hem in Amsterdam opzocht, ontstond er een woordenwisseling waarbij Box Libry zelfs een glas naar zijn hoofd gooide. Box kreeg hiervoor een boete van drie gulden en in de kolommen van het *Algemeen Handelsblad* ontspan zich een partij moddergooien. In het bijzonder maakte Box zich hier schuldig aan. Hij beet Libry toe een ordinaire galeiboef te zijn en verdacht hem zelfs van een moordcomplot tegen de Belgische koning Leopold. Ondertussen had de *Arnhemse Courant* partij gekozen voor Libry Bagnano en trok fel van leer tegen Box.²⁸ Libry was bezig een lijvige aanklacht op te stellen waarin hij inging op het onrecht dat hem naar eigen zeggen was aangedaan in Frankrijk, België en Nederland. Vooral Box moest het hierbij ontgelden. De brieven waaruit zijn onschuld zou blijken, had Libry aan Donker in bewaring gegeven.²⁹ Omdat hij zich bereid had getoond zijn zaak wederom te behartigen, sprak Libry uitsluitend in vriendelijke woorden over Donker, volgens hem 'een man begiftigd met een nobel karakter'.³⁰ Tot een rechtszaak kwam het niet. Box zette zijn aantijgingen niet door en Libry Bagnano overleed niet veel later.

Libry was een wat zonderlinge figuur met een Frans strafblad, die uitgesproken anti-Belgisch was. Toch is het niet heel vreemd dat Donker voor hem in de bres sprong. Zijn tegenstanders bliezen zijn verleden dusdanig op dat het beeld ontstond dat hij een onbetrouwbaar sujet was. De aard van Libry's zaak, zijn aanvaring met Box als representant van het gezag, zal een belangrijke reden zijn geweest dat Donker de zaak aanvaardde. Het is goed mogelijk dat Donker, die immers ervaring had in zaken van laster, door uitgever Van Weelden was aanbevolen. Libry's *De l'autocratie de la presse* werd bij hem uitgegeven, net als vijf publicaties van Donker in de jaren dertig.

In 1837 nam Donker het op voor uitgever Van Langenhuysen in Den Haag, bij wie hij eerder *De Standaard* had uitgegeven. Van Langenhuysen publiceerde het door Le Sage ten Broek in 1829 opgerichte dagblad *De Noord-Brabander*. Deze krant had een uitgesproken katholieke en antigouvernementele signatuur en werd daarom amper een jaar na de oprichting als gevolg van de Belgische omwenteling onder strenge censuur gesteld. In 1837 meldde het blad dat de protestantse burgemeester van het Brabantse Halsteren op de begraafplaats aldaar een katholiek kruis op het graf van zijn voorganger had vernield. Ook verdacht de krant generaal Van der Capellen, bevelhebber van de vesting Bergen op Zoom, ervan geld uit de gemeentekas te hebben ontvangen en zijn invloed aan te wenden om een Kamerlid niet te laten herkiezen. Hierop werden de schrijver, ene advocaat Gerritse uit Den Bosch, en uitgever Van Langenhuysen vervolgd voor ‘hoon en laster’. De rechtbank van eerste aanleg in Den Haag zag geen brood in de zaak, waardoor de procureur-generaal naar Leiden moest uitwijken.

Het *Algemeen Handelsblad* berichtte dat Donker namens Van Langenhuysen optrad ‘met de hem bekende welsprekendheid’. Hij had dus in de jaren dat hij perszaken behandelde inmiddels een naam verworven als een begenadigd pleiter. Wat de welsprekendheid precies inhield, meldde het blad helaas niet. Donker ving zijn pleidooi aan met de stelling dat het Soeverein besluit van 24 januari 1814 duidelijk aangaf dat als de schrijver van een gewraakt stuk bekend was, de uitgever niet vervolgd kon worden. Hij haalde hierbij onder meer de rechtszaken tegen Wallez en de Bossche Van Langenhuysen aan, twee zaken waar hij zelf indirect bij betrokken was. Daarnaast betoogde Donker dat in de artikelen niets honends of lasterends te vinden was. Het betrof een feitelijke constatering dat Van der Capellen uit de gemeentekas geld ontving en dat het hem vrijstond voor of tegen bepaalde kandidaten te zijn. Nergens had *De Noord-Brabander* gezegd dat dit op een ongeoorloofde manier gebeurde. De burgemeester van Halsteren zou het vernielen van het kruis hebben toegegeven, waardoor dit eveneens een vaststaand feit was. De krant had het volste recht deze daad te melden: ‘Men heeft eenvoudig gebruik gemaakt van een regt, dat de wet aan ieder burger van den Staat toekent, om, namelijk, de handelingen der openbare magten te beoordeelen. Zonder dat regt, wordt de vrijheid der drukpers ijdel.’³¹

De *Arnhemse Courant* noteerde dat Donker pleitte ‘in duidelijke en onbewimpelde taal’. De krant meende dat ‘zelfs het publiek ministerie getroffen scheen over de krachtige pleitrede’ en dat het ‘na die rede, zelfs erkende, dat zijne taak uiterst moeilijk was geworden’.³² Dit weerhield het Openbaar Ministerie er niet van om voor zowel schrijver als drukker drie maanden gevangenisstraf, 100 gulden boete en een ontzegging van de burgerlijke rechten voor vijf jaar te eisen. Donker antwoordde hierop:

‘Dit is geen misbruik, maar gebruik maken van die heilige vrijheid, die ook ik voorsta. Men spreke mij niet van misbruik van drukpers. Zij bestaat hier niet en heeft hier nooit bestaan. [...] Eene ondervinding van 20 jaren heeft mij geleerd, dat de vrijheid van drukpers hier niet misbruikt wordt. Men legge eens onze dagbladen naast zoo vele Fransche [...] en men zal ras bemerken, dat hetgeen ik hier aanvoerde, de zuivere waarheid is.’³³

De *Arnhemsche Courant* betreurde alle aandacht voor de zaak. De redactie vermoedde dat het zou zorgen voor oplopende spanningen tussen protestanten en katholieken, zeker omdat de zaak voor de rechtbank in Leiden werd gebracht, in het protestantse deel van het land.³⁴ Voor Van Langenhuysen en Gerritse volgde desalniettemin op alle punten vrijspraak.³⁵

Verdediger van de *Arnhemsche Courant*

Donkers bekendste optreden als persadvocaat was voor de *Arnhemsche Courant*. De zaak begon met een artikel dat op 14 februari 1839 in deze krant verscheen:

‘(Van zeer goeder hand wordt ons het volgende toegezonden).

Postkantoor te Leiden

Het schijnt te blijken, dat de brieven op het postkantoor te Leiden soms worden geopend. Men verzoekt de redactie der *Arnhemsche Courant*, gelijk die der andere dagbladen, dit ter algemeene kennis te willen brengen; tot waarschuwing van ieder, die brieven naar of te Leiden in te zenden heeft.’³⁶

Vier dagen later liet de directeur van het postkantoor in de anders niet zo uitgesproken *Leydsche Courant* weten het artikel lasterlijk te vinden en juridische stappen te ondernemen.³⁷ Uitgever Carl Albert Thieme vroeg zich af of hij tegen dit bericht een klacht bij de rechtbank kon indienen. De *Arnhemsche Courant* publiceerde hierop een ‘casus-positie’ van de hand van Donker, ‘eenen der beroemdste en om zijn karakter geachtste advokaten van Nederland’, waarin hij betoogde dat de directeur van het Leidse postkantoor weinig kans van slagen had met zijn aanklacht, aangezien aan drie voorwaarden van laster niet was voldaan. Allereerst had de *Arnhemsche Courant* niet noodzakelijkerwijs op een strafbaar feit gewezen. Ten tweede sprak de gekozen formulering alleen een vermoeden uit en stelde ze geen feit vast. Ten slotte was er niemand specifiek aangesproken en daardoor was

niemand beledigd. Hij achtte de klacht niet billijk en niet noodzakelijk; de straf die hierop stond – minimaal één maand gevangenisstraf en het opschorten van burgerrechten voor een periode van vijf jaar – was veel te zwaar. Donker vroeg zich af waarom de directeur van het Leidse postkantoor dan toch een klacht wilde indienen tegen ‘de waarheidlievende taal der *Arnhemsche Courant*’. Hij vermoedde dat ‘men dus de klagte van den uitgever der *Arnhemsche Courant* door eene andere klagte zoude willen smoren’, zodat het niet meer over de inhoud van het bericht ging. Donker meende dat de redactie van de *Arnhemsche Courant* daarom veel meer recht en reden had om een klacht wegens laster in te dienen, maar adviseerde toch om dit niet te doen.³⁸ Voor Thorbecke was dit weer een bewijs van Donkers ‘euvelmoed tegen het gouvernement’.³⁹

Intussen had de directeur van het postkantoor op 4 maart zijn klacht bij de rechtbank ingediend. Thieme zag het proces met vertrouwen tegemoet. Hij noemde gedurende de hele procesgang de namen van de redacteuren van zijn krant bewust niet om ze buiten de zaak te houden. Tijdens de zitting werden drie getuigen opgeroepen: een Leidse boekhandelaar, die zijn brief verzegeld op het postkantoor in die stad had afgegeven, de directeur van het postkantoor in Elburg en de ontvanger van de brief, die verklaarden dat het zegel verbroken was toen de brief in Elburg aankwam. Thieme riep de getuigen op, niet alleen omdat hij vrijspraak verlangde, maar hij ‘wenschte ook aan het publiek te doen zien, dat hij niet ligtvaardig en zonder redenen iets dergelijks had geplaatst’. De rechter kreeg de vermeende geopende brief echter niet te zien, waardoor hij deze getuigenissen niet in de zaak kon betrekken. De Arnhemse advocaat Jacob de Kempnaer, jeugdvriend van Donker, meende ‘geene moeilijke taak te hebben aan het verdedigen zijner partij’.⁴⁰ Hierin kwam hij bedrogen uit. Het vonnis van de rechtbank te Arnhem op 16 april kwam als een schok. Carl Thieme werd veroordeeld tot een gevangenisstraf van een maand, vijf jaar ontzegging van burgerrechten, het betalen van een boete van 25 gulden, een schadevergoeding van 150 gulden en de kosten van het proces. De uitspraak van de rechtbank moest in zowel Leiden als Arnhem worden aangeplakt.⁴¹ De Kempnaer hield deze veroordeling niet voor mogelijk: ‘De uitkomst bewijst al weder, dat regtsvordering niets anders is dan eene loterij, het regt en de regtvaardigheid hersenschimmen, en de bedeeeling van dat regt een apenspel.’⁴²

Thieme ging in beroep bij het gerechtshof in Arnhem. Men nam in eerste instantie aan dat Donker de zaak nu op zich zou nemen.⁴³ Dit gebeurde niet, hoogstwaarschijnlijk omdat Donker in Den Haag genoeg zaken te behandelen had.⁴⁴ De Kempnaer trad daarom weer als raadsman van Thieme op, volgens de *Arhemsche Courant* met ‘eene zeer uitgewerkte en naar aller oordeel uitmuntende redevoering’. De belangstelling voor de zaak was enorm: alle rechters van het hof waren aanwezig, burgers van alle rangen

*Carl Albert Thieme, Donkers cliënt in een aantal
spraakmakende perszaken. Door Jan Adam Kruseman, 1832*

en standen zaten in de rechtszaal en zelfs uit omliggende plaatsen waren veel mensen op de politieke zaak afgekomen: ‘men scheen te voelen, het gold de vrijheid der drukpers’.⁴⁵ Bij de uitspraak op 13 mei was het zo mogelijk nog drukker dan bij de behandeling. Al lang voor de uitspraak stonden mensen opeengepakt voor de deuren van de rechtszaal, ‘toen eindelijk de deuren opengingen stortte men de zaal in, met eene begeerigheid die voor verplettering deed vreezen’.⁴⁶ Hoewel het hof een deel van het vonnis van de rechtbank vernietigde, was de straf amper milder: in plaats van een schadevergoeding legde het hof nu een hogere boete van 50 gulden op. De gevangenisstraf en de duur van de opschorting van burgerrechten bleven gelijk.⁴⁷ De stemming sloeg na de uitspraak om: ‘verwondering, droefheid vertoonden zich meer en meer, en dof werd de ingesnelde zaal verlaten’.⁴⁸ Thorbecke had zich ondertussen – anoniem – in het debat gemengd.⁴⁹ In het *Regtsgeleerd Bijblad* had hij naar aanleiding van de zaak twee stukken over laster gepubliceerd waarin hij betoogde dat de *Arnhemsche Courant* ‘billijke verontwaardiging’ had geuit en dat de uitgever daarom niet vervolgd diende te worden.⁵⁰ De *Utrechtse Courant* had op 22 februari naar aanleiding van het artikel over het Leidse postkantoor de redacteurs van de *Arnhemsche Courant* ‘eervergeten satelliten van vreemd verraad! Handlangers der revolutionaire propaganda’ genoemd. Thieme diende vijf dagen later een klacht in en beschuldigde de krant van laster. Hij verbaasde zich op de pagina’s van zijn eigen krant hogelijk dat hij wel werd veroordeeld voor laster en dat zijn klacht in Utrecht niet eens in behandeling werd genomen!⁵¹

Zowel Thieme als de procureur-generaal ging tegen de uitspraak van het hof in cassatie. Op 12 juli behandelde de Hoge Raad de zaak. Het was een van de eerste keren dat Donker optrad als advocaat bij deze instelling, die in 1838 als cassatierechter gevormd was. Donker werd hier op 29 september van dat jaar beëdigd als advocaat.⁵² Hij was voorstander van de instelling van deze rechtbank. Hij vond dat de Hoge Raad met een ‘arendsoog’ moest waken voor de correcte toepassing van de wet in den lande.⁵³ Binnen deze instelling had hij een invloedrijke positie; het jaar ervoor was hij in een vergadering van advocaten bij de Hoge Raad benoemd als lid van de raad van toezicht over het advocatengilde dat daar werkzaam was.⁵⁴ De vicepresident en de president verexcuseerden zich voor de zaak van Thieme. De eerste was Willem, de broer van Dirk, en daardoor vanwege familierelaties te nauw aan de zaak verbonden; de tweede was Anthoni Willem Philipse, die bedankte ‘uithoofde der aanvallen, waaraan zijn persoon en zijne familie menigwerf in de *Arnhemsche Courant* zijn blootgesteld geweest, waardoor zijne strenge onpartijdigheid zou kunnen lijden’.⁵⁵ Hij zal ongetwijfeld geweten hebben dat Donker, die hij twintig jaar eerder nog typeerde als ‘kwade rekel’, meewerkte aan de krant. Ook Guillaume Adrien Gérard van Maanen, procureur-generaal van de Hoge Raad en zoon van de veelbesproken minister van Justitie, liet vanwege de aard van de zaak verstek gaan.

*De toegang tot de Hoge Raad op het Binnenhof.
Door Alexander Oltmans Jr., 1834, naar Petrus Augustus Beretta*

Aan zijn vriend De Kempener zette Donker uiteen hoe belangrijk de publieke opinie en de pers waren voor het slagen van Thiemes zaak: ‘Geloof mij, de gedrukte letter weegt meer dan mijne woorden. Als spoedig en handig uw arrest wordt wederlegd, dan gaat er hier een chorus tegen op, welke niet zonder invloed blijft; ik heb geen drukpersproces gehad sedert 15 jaren of het is door de drukpers alleen, dat ik heb getriumpheerd.’ Voorafgaand aan zijn pleidooi bij de Hoge Raad had Donker daarom een mediastrategie uitgedacht. Hij gaf De Kempener precies aan wat hij van hem verwachtte:

‘Het is allerbest, dat de contradictien in de beide gewijsden worden aangewezen, dat openbaar voorschands de motieven voor het arrest van uw hof worden wederlegd – alle wapenen ernstige, koddige en absurde zijn mij welkom en doen hier effect, de zaak van de A.C. is hier gevreesd. [...] Liever dan eene memorie [...] vraag ik van uwe pen artikeltjes, waarbij de vonnissen tot het hemd toe worden uitgetrokken; ik zeg artikeltjes, nog een stoot en nog een vraag en nog een ongerijmdheid, van de laatste soort moeten er veelen zijn uitte vinden – maai mij het gras voor mijne voeten weg.’⁵⁶

De Kempener moest dus regelmatig publiceren om de zaak in het nieuws te houden. Inhoudelijke beschouwingen waren hierbij nog van mindere waarde dan artikelen waarin hij de draak stak met de uitspraken van de rechtbank en het hof in Arnhem. Hieruit blijkt dat Donker niet alleen een politiek advocaat in de rechtszaal was, maar dat hij zijn politieke motieven met nadruk doortrok naar het actief beïnvloeden van de publieke opinie. Thieme viel dit eveneens op. Donker, zo zei hij, ‘beweerde steeds, dat hij de meeste zaken tegen de drukpers meer door de pers zelve, dan door zijne pleidooijen gewonnen had’.⁵⁷ Ook zijn neef noemde het geven van ruime publiciteit aan perszaken ‘het stelsel’ van Donker.⁵⁸

Mede door Donkers publicitaire activiteiten was de belangstelling voor de zaak wederom groot. Hij pleitte voor ‘een ongemeen talrijk en aanzienlijk gehoor’.⁵⁹ In een meer dan drie uur durende, volgens de *Arnhemse Courant* ‘uitmuntende pleitrede’ legde hij de cassatierechters uit dat er geen sprake was van laster.⁶⁰ Hij meende dat zowel de rechtbank als het hof in Arnhem de wet verkeerd geïnterpreteerd had. Voor een veroordeling voor laster (*calomnie* in artikel 367 van de *Code pénal*) moest iemand iets ten onrechte worden aangerekend. Donker beredeneerde dat dit artikel betekende dat er een individu moest worden aangesproken. Daarnaast moest deze persoon een strafbaar feit worden aangerekend dat hij niet had gepleegd. Hier was om meerdere redenen geen sprake van. Allereerst wees het artikel geen individu aan. Donker betoogde dat de zinsnede ‘op het postkantoor’ alleen een plaats aanduidde en dat er niemand – noch de directeur, medewerkers

of enig ander die zich op het postkantoor had kunnen bevinden – specifiek werd genoemd. Ten tweede sprak het artikel een vermoeden uit en werd niemand iets aangerekend. De woorden ‘schijnen’ en ‘blijken’ gaven slechts aan dat er enige aanwijzingen waren dat er één of enkele brieven geopend zouden zijn, niet dat dit structureel of met een vooropgezet plan gebeurde, noch dat dit onomstotelijk vaststond. Ten derde was er niet noodzakelijkerwijs sprake van een strafbaar feit. In de regel was het niet toegestaan post te openen, maar het kon bijvoorbeeld in het staatsbelang zijn om toch brieven te inspecteren. Het artikel in de *Arnhemsche Courant* had niet gesteld dat het openen van de brieven niet legitiem was.⁶¹ Om zijn punten kracht bij te zetten, haalde hij in zijn pleitrede het in mei gepubliceerde artikel van Thorbecke over de zaak aan.

Wat de *Arnhemsche Courant* gedaan had, was volgens Donker juist te prijzen. De krant had namelijk ‘mistrouwen’ opgewekt, dit was ‘haar regt en hare roeping’. De krant wilde de aandacht van burgers en autoriteiten vestigen op een mogelijke misstand en oproepen tot oplettendheid. Donker bracht naar voren dat het aan de drukpers was om het kwaad op te sporen en dat de taak van het gezag was de schuldige te vinden.⁶² Donker verbaasde zich over de interpretatie die rechtbank en hof aan het lasterartikel hadden gegeven: als het oproepen tot waakzaamheid al laster was, dan kon er niets meer gezegd worden. Ook leidde dit tot een merkwaardige paradox: alle postbeambten waren door de uitspraak van het hof gelasterd, maar omgekeerd kon geen van hen in een civiele zaak de lasteraar aanklagen.⁶³

Donkers belangstelling voor de zaak zal groter zijn geweest dan anders, aangezien hier niet alleen de vrijheid van drukpers in het geding was, waarvoor hij al langer ijverde, maar ook de eenheid van wetgeving en de eenduidigheid van de interpretatie hiervan. Hij benadrukte dat het hem vooral ging om het principe dat ten grondslag lag aan de zaak: ‘zoo als gij heden de wet zult verstaan, zoo zal het morgen bijna regt zijn’.⁶⁴ Het beperken van de drukpers was tegen de tijdgeest: ‘gij zult de wet ongeschonden bewaren en de werking der drukpers niet verlammen; verbreken kan haar niemand meer’.⁶⁵ Donker sloot zijn rede af met de woorden die nog lang zouden resoneren:

‘De drukpers is de koningin der aarde; wie haren scepter wil verbreken, zal door haar verbroken worden; zij alleen heeft het licht in de duisternis voor allen ontstoken, en zal ook de nevelen, welke het aardrijk nog dekken, verdrijven.’⁶⁶

Nog voor de uitspraak had Thieme ‘de voortreffelijke pleitrede’ laten drukken en ‘tot geringen prijs verkrijgbaar [...] gesteld’.⁶⁷ Dit paste prima in de mediastrategie die Donker zijn vriend De Kempnaer had voorgehouden.

Op 9 augustus kreeg de procureur-generaal het woord. Wederom was er

Boek 2

110 6/4

Nº 4

PLEITREDE

VAN

Mr. DIRK DONKER CURTIUS

VOOR DEN

HOOGEN RAAD DER NEDERLANDEN

TEN BEROEVE VAN

C. A. THIEME,

DRUKKER EN UITGEVER DER

ARNHEMSCHE COURANT,

REQUIRANT IN CASSATIE.

Uitgesproken den 12den Julij 1839.

een ‘talrijke schare toehoorders’ aanwezig in de rechtszaal. Hij betoogde dat ‘onder eene algemene benaming kon gelasterd worden, zonder een bepaald persoon te noemen’. ‘Eene gezamentlijke beschuldiging in massa staat’, zo redeneerde de procureur-generaal verder, ‘gelijk met eene individuele beschuldiging, want zijn er onder de massa onschuldigen, dan is de imputatie des te erger’.⁶⁸ Op 27 augustus oordeelde de Hoge Raad dat er geen sprake was van een individuele belediging; de zinsnede ‘op het postkantoor te Leiden’ was niet meer dan ‘eene globale aanwijzing’. De rechters concludeerden daarom dat het ‘ten laste gelegde feit noch misdaad noch wanbedrijf noch overtreding oplevert’, verwierpen de uitspraak van het provinciaal gerechtshof in Gelderland en spraken Thieme vrij.⁶⁹ Niet alleen voor de Arnhemse uitgever, maar zeker ook voor Donker was dit een glorieuze overwinning. Hij had met dit proces definitief naam gemaakt als dé persadvocaat van Nederland.

Meeter en De Tolk der Vrijheid

Donker was altijd een pleitbezorger van hervormingen geweest, maar werd in 1840 geconfronteerd met een generatie die zich in nog radicalere bewoordingen over het staatsbestel uitliet. De provincie Groningen vormde de bakermat van deze roep om hervormingen. Hier waren het met name de welvarende Groninger herenboeren die zeggenschap wilden in het lokale bestuur, terwijl tegelijkertijd aan de universiteit reformistische ideeën ontstonden. Academici en de ontevreden middenklasse stonden zij aan zij bij het uiten van hun kritiek.⁷⁰ De roep om hervormingen in Groningen hield echter niet op bij uitbreiding van burgerrechten. De toegenomen welvaart kwam ten goede aan de herenboeren; de economische positie van de boerenarbeiders was erbarmelijk. Aanvankelijk kwamen de tegenstellingen naar voren op religieus terrein: waar de herenboeren en academici verlichte religieuze beginselen waren toegedaan, zochten de boerenarbeiders naar orthodoxe geloofsopvattingen. Veelzeggend in deze context was de Afscheiding van 1834, die niet voor niets in het Groningse Ulrum begon. Niet veel later kreeg deze tegenstelling een politieke dimensie.⁷¹

De meest vergaande roep om hervormingen kwam van Eillert Meeter. Meeter was een militair, die zich naar eigen zeggen tegen de monarchie keerde na een bezoek van Willem I aan Groningen in 1837, waar hij alle pracht en praal van het gevolg van de koning, maar ook het betekenisloze gejuich van de menigte zag.⁷² Door het akkoord met België en de daaropvolgende bezuinigingen op het leger eindigde zijn militaire carrière abrupt. Deze deceptie dreef hem naar de schimmige wereld van Groningse kroegen waar revolutionaire taal werd gebezigd die zijn antiautoritaire sentiment voedde. Hier ontstond zijn aspiratie om zijn gram te halen door het jour-

nalistieke pad in te slaan en zijn grieven wereldkundig te maken.⁷³ Begin 1840 richtte Meeter de krant *De Tolk der Vrijheid* op, hiertoe aangemoedigd door Regnerus Livius van Andringa de Kempnaer. Deze Van Andringa de Kempnaer was een ambivalente figuur: aan de ene kant was hij vanwege betoonde moed als officier met de Militaire Willemsorde onderscheiden, aan de andere kant stond hij vanwege zijn onbeheerste en bandeloze levensstijl niet gunstig bekend. Na zijn terugkomst uit Indië, waar hij als officier diende, wist hij toegang tot de Prins van Oranje – de latere Willem II – te krijgen. Deze laatste stuurde hem naar verschillende steden in Nederland om de stemming over het voorgenomen huwelijk van zijn vader met de katholieke Henriëtte d'Oultremont te peilen. Op bezoek in Leeuwarden kwam hij met Meeter in contact.⁷⁴

De Tolk stond beperking van de koninklijke uitgaven voor – openlijk antimonarchistisch – zijn was te riskant. Daarnaast pleitte het blad voor ministeriële verantwoordelijkheid, directe verkiezingen, het afschaffen van het Amortisatiesyndicaat en het beperken van de uitgaven op het ambtenarenapparaat. Hiermee paste de krant prima in de lijn van *De Arnhemse Courant*, die het nieuwe periodiek daarom aanpreef. Toen Willem II in oktober 1840 de troon besteeg, waren beide bladen zeer kritisch over de nieuwe koning. Ze bestreden onder meer de grondwettigheid van zijn koningschap. De kranten verschilden op enkele punten wel: *De Tolk* nam het op voor de laagste volksklassen en sprak zich uit tegen schrijnende armoede zoals deze op het Groningse platteland voorkwam. Om de nood van deze groep te lenigen suggereerde het blad bijvoorbeeld een vergaande progressieve inkomstenbelasting. Meeter was de enige journalist in Nederland die het op dat moment voor deze armste volksklassen opnam. Hij stond in contact met geestverwanten in België en Frankrijk. Het laatste land in het bijzonder beschouwde hij als de bakermat van de vrijheid.⁷⁵ Uiteraard volgden de autoriteiten het blad kritisch. Aanvankelijke pogingen de krant te vervolgen waren niet succesvol. Even later diende zich wel een gelegenheid aan.

In mei 1840, tijdens de jaarlijks kermis in Groningen, stond Meeter samen met zijn uitgever Jan Bolt en een aantal anderen na een avond drinken en spelen bij een wafelkraam. Meeter beschreef de gebeurtenissen die volgden zelf zo: “Ik drink”, riep een student, “ik drink, mijne heren op de corporele omvang van Zijne Verheven Nulliteit, Willem Kaaskop.” Een brullend gelach volgde op deze bijzondere toast.⁷⁶ Bolt zou hierna hebben geroepen: ‘Weg met den Koning! Lang leve de Republiek!’⁷⁷ Meeter ontkende later zelf iets te maken te hebben met deze uitspraak, maar hij had wel direct de ernst van de situatie door en vluchtte. De politie traceerde hem snel en zette Meeter op verdenking van majesteitsschennis gevangen. Bij een huiszoeking vonden agenten verschillende aantekeningen die op de oprichting van een republikeins genootschap wezen. De arrestatie kwam de autoriteiten zeer goed uit. Aangezien Meeter en Bolt in de gevangenis zaten, ver-

scheen *De Tolk der Vrijheid* niet meer. Het Openbaar Ministerie kon de aanklacht voor een crimineel proces uiteindelijk niet rond krijgen en moest Meeter en Bolt na zeventig dagen laten gaan. Beiden mochten in vrijheid het correctioneel proces afwachten. Ondertussen had onder meer *De Arnhemse Courant* de zijde van Meeter gekozen. Het proces vond begin september 1840 voor de rechtbank in Groningen plaats. De aanklager rekende hun niet zozeer de gebeurtenissen in de wafelkraam aan, maar concentreerde zijn aanklacht op de antigouvernementele artikelen in *De Tolk*. Meeter voerde zijn eigen verdediging in de vorm van een sterk politiek gemotiveerde redevoering, maar die had weinig resultaat: de rechtbank veroordeelde Meeter en Bolt beiden tot vijf jaar gevangenisstraf. Het hoger beroep diende op 14 en 15 oktober voor het hof in Groningen en ook hier voerde Meeter zelf het woord ter verdediging. Tweeënhalf uur lang gaf hij een gedurfd betoog waarin hij hetgeen hij had ondergaan vergeleek met martelingen door de Spaanse inquisitie. Meeter erkende dat hij de regering had bekritiseerd, maar dat hij nooit de koning had beledigd en juist de ministers had aangesproken. Dit sorteerde bij de rechters niet het gewenste effect. De straffen vielen weliswaar lager uit dan bij de rechtbank, maar desondanks waren ze nog fors: Meeter kreeg vier jaar celstraf, Bolt twee jaar. Beide veroordeelden en de procureur-generaal gingen hierop in cassatie bij de Hoge Raad in Den Haag.⁷⁸

In Den Haag kwam Meeter in contact met Donker. Deze hield namens hem op 14 en 16 december 1840 een vurig pleidooi voor de Hoge Raad. Kern van zijn betoog was dat kritiek hebben op de regering niet hetzelfde betekende als het lasteren van de koning: '*Koning en Regering* zijn [...] geen synonyma. *De Koning* is *de Regering* NIET; maar Hij maakt er slechts een deel van uit.' Over de zaak zelf zei Donker: 'De schrijver van het bewuste artikel had zich ten doel gesteld, alle raderen van het Gouvernement te gisp en en te hekelen, maar geenszins om den persoon des Konings te hoonen of te smaden.' Hij verbaasde zich erover dat de uitgevers van *De Tolk* vervolgd werden, terwijl het bekend was dat het gewraakte stuk niet door hen geschreven was. Net als in eerdere zaken haalde Donker het Soeverein besluit van 24 januari 1814 aan, waarin stond dat de uitgever niet vervolgd hoefde te worden wanneer de schrijver van een stuk bekend was. Dat was in zijn ogen niet meer dan logisch: 'En nu vraagt pleiter wat dan toch de drukpers is? Zij is, zegt hij, een copieer-machine. [...] Den drukker medepligtig te verklaren aan de daad des schrijvers, is eene ongerijmdheid. Op die wijze onderwerpt men het genie aan eene machine.'⁷⁹

De Hoge Raad vervolgde Meeter en Bolt nu ook voor de uitspraken bij de wafelkraam. Donker meende dat het roepen van de kreet 'Weg met den Koning van Holland! Leve de Republiek' niet hetzelfde was als het aanranden van het koninklijk gezag: 'het uiten van den *wensch*: weg met den Koning, *erkent* dat het gezag en de regten bestaan'. Hij vond dat de uitspraak wellicht

niet al te fatsoenlijk was, maar dat maakte voor de wet niet uit: 'Ik beken dat het soms onbetamelijk kan zijn, doch geene Strafwet is er toepasselijk op te maken.' Het vervolgen van Meeter en Bolt wegens belediging of smaad jegens de koning vond Donker al even ongerijmd. Ze hadden beiden niet het doel gehad om de koning te lasteren, maar maakten een opmerking zoals iedereen die over een ander kan maken, zonder dat daar al te veel kwaads aan ten grondslag lag. Juist omdat dit nu de koning betrof, werd de oproep als belediging opgevat: 'Hoon, smaad en laster moeten niet afgeleid worden van den stand des beledigden persoons. En ofschoon het hier geldt de hoogste magt in den Staat, zoo moet men de wet evenzeer strikt toepassen, alsof het gold eene belediging aan den minsten individu.'⁸⁰ Donkers pleidooi, waarover zelfs het *Algemeen Handelsblad* positief was, had niet het gewenste effect: de straffen die het hof in Groningen had opgelegd bleven gehandhaafd.⁸¹ Meeters betrokkenheid bij het wafelkraamoproer en de bestrijding van het Groningse radicalisme zullen de doorslag in het zware vonnis hebben gegeven.

Meeter had ondertussen de wijk genomen naar België en ontliiep zo zijn straf. Wel vervolgde het Openbaar Ministerie hem samen met redacteur Marten Rienks in maart 1841 nog eens voor een drukpersdelict en de arrondissementsrechtbank in Groningen veroordeelde hem bij verstek tot zes jaar celstraf wegens het beledigen van de inmiddels afgetreden Willem I.⁸² Donker hekelde in zijn pleidooi voor de Hoge Raad dat alleen Meeter en Rienks werden vervolgd vanwege hun uitspraken over de afgetreden koning, terwijl er vele anonieme pamfletten en brochures waren verschenen waartegen niet opgetreden was. Namens beiden betoogde hij dat Willem I na zijn aftreden geen lid meer was van het Koninklijk Huis en daarom niet meer dezelfde bescherming genoot als tijdens zijn koningschap. Donker vond dat journalisten en brochureschrijvers de afgetreden koning mochten aanspreken en over hem mochten oordelen 'omdat hij door zijne abdicatie zich voor altijd van het politisch toneel heeft verwijderd, en zijn politisch leven het eigendom der geschiedenis is geworden'. Donker ging zelfs nog verder. Schrijvers mochten zelfs leden van het Koninklijk Huis aanspreken: 'Ten aanzien van de leden van het Koninklijk Huis geldt, wat geldt omtrent bijzondere personen, hun privéleven is heilig, hun openbaar leven mag beoordeeld worden.'⁸³ Donkers pleidooi ten spijt, handhaafde de Hoge Raad weer de vonnissen tegen Meeter en Rienks.

Nu Meeter in het buitenland zat, was de drijvende kracht achter *De Tolk der Vrijheid* verdwenen. Na zijn vertrek trachtte Donker het periodiek als oppositiekrant te behouden, maar dan zou het blad wel afstand moeten nemen van de meest radicale standpunten en constitutionele beginselen moeten omarmen. Hij eiste dat de redactie publiekelijk aangaf dat Meeter niet langer aan het blad meewerkte. Rienks wilde desalniettemin in zijn geest doorgaan met de krant en noemde zich prompt hoofdredacteur. Donker

schreef in februari 1841 aan de koning: ‘Ik heb mij au fait gesteld van de oogmerken, waarmede de Tolk der Vrijheid werd geschreeven en het is mij gelukt dit blad terug te brengen tot den kring der Monarchale Constitutionele beginselen, de verdere nummers zullen dit bewijzen.’⁸⁴ Donkers mededeling aan de koning leek op wensdenken, vooralsnog matigde *De Tolk* de toon van haar berichtgeving niet. Ondertussen hoorde Rienks in hetzelfde proces als waarin Meeter tot zes jaar was veroordeeld twee jaar celstraf tegen zich uitspreken. Het gerechtshof in Groningen bevestigde het vonnis drie maanden later. Donker stond Rienks bij in diens cassatiezaak voor de Hoge Raad. Zijn optreden had deels succes, want de zaak werd teruggestuurd naar een lagere rechter. Het hof in Leeuwarden oordeelde niettemin hetzelfde als het hof in Groningen. Een tweede cassatieverzoek bij de Hoge Raad had geen succes en in januari 1842 werd de straf voor de redacteur van *De Tolk* onherroepelijk.⁸⁵ Na de gevangenneming van Rienks stierf *De Tolk* aan het einde van 1841 een zachte dood.

‘DD’ en een proces tegen Thieme

In 1845 raakte Donker weer betrokken bij twee spraakmakende perszaken. De eerste was gericht tegen Carl Albert Thieme, de uitgever van de *Arnhemse Courant*, waar Donker sinds de leerlingen van Thorbecke de burelen hadden overgenomen niet meer voor schreef, en de tweede tegen Kampenaar Karel van Hulst, uitgever van *De Staatkundige Tooverlantaren of Utopisch-Politische Snelwagen*.

Op 4 november 1845 verscheen onder de titel ‘Vreemde dingen’ een artikel in de *Arnhemse Courant*. Het stuk leverde ongezouten kritiek op de troonrede, die volgens de schrijver het werk was van minister Van Hall. Hij moest het specifiek ontgelden: ‘het geheele stuk ademt de onkieschheid, de verwatenheid, de wijsbegeerte, de onbeschoftheid, den transactie-geest van den verdediger der slechte grondwet en der bedorven aardappelen. Wil men die troonrede lezen zonder stuiptrekkingen of flauwten, – men houde de azijnflesch in de eene, de troonrede in de andere hand.’⁸⁶ De schrijver tekende het artikel met de initialen ‘DD’. Uitgever Thieme maakte de naam van de schrijver niet bekend, maar velen namen aan dat dit voor Dirk Donker stond.⁸⁷ Donker ontkende ten stelligste ‘DD’ te zijn en vermoedde dat iemand deze letters gebruikte om hem in een kwaad daglicht te stellen. Tegenover zijn vriend De Kempenaar liet hij zich scherp uit: ‘Om u de waarheid te zeggen heb ik van den aanvang af een grief tegen dat geschrijf van DD en veronderstel ik, dat die initialen niet zonder opzet zijn gekozen. Ik vind daarbij die azijn-flesch cum annexis en al dat geschrijf in dien tijd van DD vrij onbedacht, zijn tekens blijven na, en zijn later geschrijf onder diezelfde letters ongepast.’⁸⁸

Wie er ook achter het artikel zat, de regering stelde vervolging in tegen Thieme. Het Openbaar Ministerie bracht vier aanklachten ter tafel, die alle met de koning van doen hadden: het aanranden van zijn waardigheid, het aanranden van zijn gezag en het honen en smaden van zijn persoon. Donker meende dat deze aanklachten veel te ver voerden: Van Hall zou zich wellicht beledigd hebben kunnen voelen, maar van enige beschimping van de koning was geen sprake.⁸⁹ Uiteraard was het de autoriteiten mede te doen om de naam van de schrijver te achterhalen, maar Thieme hield gedurende het hele proces zijn kaken stijf op elkaar en verklaarde zelf verantwoordelijk te zijn voor het artikel. Net als bij het proces rond de berichtgeving over het Leidse postkantoor was de zaal van de rechtbank in Arnhem te klein voor alle geïnteresseerde aanwezigen. De rechtbank sprak Thieme op 6 januari 1846 vrij, omdat deze niet bewezen achtte dat het artikel op de koning sloeg. Het Openbaar Ministerie ging hierop in beroep. Het hof in dezelfde stad oordeelde op 17 februari dat Thieme wel degelijk schuldig was aan drie van de vier aanklachten (alleen het honen van de persoon van de koning werd niet bewezen geacht) en veroordeelde hem na een eis van vijf jaar gevangenisstraf tot twee jaar opsluiting. Beide keren verdedigde Donkers jeugdvriend De Kempnaer Thieme. De Arnhemse uitgever ging in cassatie bij de Hoge Raad, en vroeg Donker net als in 1839 weer om bijstand.

De bijna 54-jarige Donker voelde zich echter te oud om de zaak van Thieme te behartigen. Daarnaast toonde hij zich getergd en gedesillusioneerd: ‘om een rol te spelen ben ik te oud geworden en heb ik te veel minachting van mijne landgenooten gekregen. Zou u mij van de zaak afhelpen, dan doet gij mij een grooten dienst.’ ‘Ik wenschte dat iemand [de verdediging] deed, wien dat alles minder onaangenaam is geweest, dan mij, die hier er buitenstond, zich duizendmaal tegen het auteurschap van die azijnfles en arabische historien heb moeten verdedigen.’⁹⁰ Tegenover Thieme verklaarde Donker:

‘Ik ben dien dag belet deze zaak waar te nemen en wenschte bovendien van de behandeling van denzelve ontslagen te zijn. [...] Als de regering eene criminele vervolging wil, boezemt mij de instelling onzer regterlijke magt, zooals die bij de wet is geregeld, geene het minste vertrouwen in en het is mij eene pijniging te moeten pleiten voor regters, die desnoods de wet zouden suppleren om toch maar de vrijheid van schrijven, welke zij haten, te beteugelen. [...] Ik heb mij alzoo vorgenommen mij geheel en al tot de behandeling van civiele zaken te bepalen, latende de criminele over aan mijnen confrere Blussé, die jeugdiger dan ik, meer vertrouwen in de toekomst heeft en nog niet van oordeel is, gelijk ik, dat men weldra in de pauselijke staten meer vrijheid zal genieten, dan in Nederland.’⁹¹

Donker had er blijkbaar weinig vertrouwen meer in dat zijn pleitredes ervoor konden zorgen dat de persvrijheid werd verruimd. Het feit dat hij bij Willem II uit de gratie was geraakt en agenten van politiecommissaris Ampt hem in de gaten hielden, zouden ertoe bijgedragen kunnen hebben dat hij zich zo afkerig tegen een zaak met een dergelijk hoog profiel opstelde.⁹² Bovendien had hij weinig zin om een artikel van ‘DD’ te verdedigen, terwijl hij vermoedde dat iemand deze initialen bewust gekozen had om hem in diskrediet te brengen: ‘En die zaak, welke mij niet inspireert moet ik nu verdedigen voor regters, waarin ik geen vertrouwen stel, het is waarschijnlijk te veel gevegd.’ Hij schoof eerst zijn compagnon Blussé naar voren en daarna nog zijn neef Frans om de zaak te behartigen.⁹³ Liberaal Kamerlid Lodewijk Caspar Luzac meende dat Donkers weigering Thiemes zaak op zich te nemen schadelijk was voor zijn kansen.⁹⁴ Het zou goed kunnen zijn dat hij druk op Donker heeft uitgeoefend om de zaak toch aan te nemen, want Donker stond Thieme toch zelf bij voor de Hoge Raad.

Donker betoogde dat er geen boosaardige opzet in het spel was – de *Arnhemse Courant* had nooit het doel gehad om te beledigen – en dit had het Gelderse hof niet onderzocht.⁹⁵ De Hoge Raad ging op 17 juni in die redenatie mee, vernietigde het vonnis en verwees de zaak door naar het hof van Zuid-Holland. De advocaat-generaal aldaar beargumenteerde dat de kwalificaties in het gewraakte artikel op de troonrede als staatsstuk, en daarmee op de koning zelf sloegen. Daarmee was de waardigheid van de koning direct geraakt en was naar zijn mening opzet bewezen.⁹⁶ Donker trad voor het hof weer op als advocaat, maar ditmaal met minder succes: Thieme kreeg op 7 november weer twee jaar celstraf, maar nu slechts op basis van één aanklacht: het aanranden van de waardigheid van de koning. Het hof meende dat het bespotten van de troonrede – al gingen de gewraakte opmerkingen inhoudelijk over een minister – een aantasting vormde van de waardigheid van de koning, die de rede immers uitsprak. Ten slotte kwam de zaak weer in cassatie voor de Hoge Raad. Donker, die voor de derde keer als raadsman van Thieme optrad, vond het erg opmerkelijk dat zijn cliënt telkens voor een ander feit werd veroordeeld. Hij betoogde dat het hof twee zaken door elkaar had gehaald: waardigheid van de persoon van de koning en waardigheid van het koningschap. Volgens hem was de koning ‘een wezen van vleesch en bloed, dat geboren wordt en sterft, maar waaraan het koningschap kleeft’. De persoon en de functie die hij bekleedde waren dus gescheiden zaken. Thieme was niet veroordeeld voor het honen of smaden van de persoon van de koning, maar voor het aantasten van de koninklijke waardigheid. Dit kon Donker niet rijmen met de uitlatingen in de *Arnhemse Courant*: ‘Indien ik van eenen koning zeg, dat hij een slecht besluit heeft genomen, verwarde taal heeft gesproken [...] tast ik niet aan de waardigheid van het koningschap [...] maar tast ik veeleer den persoon aan die [...] dat koningschap [...] heeft misbruikt.’ Het was dus zeker niet de waar-

digheid van het koningsambt die de schrijver van ‘Vreemde dingen’ had aangerand. Over deze waardigheid spraken de wetten waarop het hof zich had beroepen wel, anders hadden ze wel specifiek de persoon van de koning genoemd. Ook meende Donker dat het hof een boosaardige opzet om te beledigen weer impliciet had aangenomen en dat dit dus nog steeds niet was bewezen.⁹⁷

Advocaat-generaal Deketh vond de discussie over de betekenis van het woord ‘waardigheid’ vooral een semantische. Hem was het duidelijk wat in het dagelijks spraakgebruik onder dit woord viel en hij vond de scheiding tussen persoon en functie in deze zaak niet relevant. Hij had het wel zui-verder gevonden als Thieme was veroordeeld voor het honen en smaden van de persoon van de koning. Als de Hoge Raad mee wilde gaan in de re-dentatie van Donker, zo was zijn gedachte, dan zou deze alsnog de veroordeling ambtshalve moeten veranderen.⁹⁸ De raadsheren meenden daarentegen dat de uitleg die het hof aan het begrip ‘waardigheid’ had gegeven wille-keurig was en in strijd met de wet. Daarnaast oordeelden ze dat er voor de Hoge Raad redenen noch bevoegdheid bestond om Thieme voor een ander feit te veroordelen. Op 17 mei 1847 vernietigde de Hoge Raad het vonnis.⁹⁹ Na de vrijspraak onthaalde een grote menigte Thieme thuis in Arnhem. Meer dan 500 man waren op de been. Thieme ontving van alle kanten ge-lukwensen, er waren vijftig notabelen die hem inhaalden en er was zelfs een muziekkorps.¹⁰⁰ Lang heeft Thieme niet van zijn overwinning kunnen genieten: hij overleed op 30 oktober van dat jaar. De vrijspraak van Thieme was wel ontegenzeggelijk een van Donkers grootste successen, temeer daar in dezelfde periode een soortgelijke zaak speelde tegen Van Hulst, de uit-gever van de *Staakundige Tooverlantaarn of Utopisch-Politische Snelwagen*.

Van Hulst

Naar aanleiding van dezelfde troonrede als waar het stuk ‘Vreemde dingen’ in de *Arnhemse Courant* een reactie op was, gaf Karel van Hulst in 1845 anoniem een pamflet uit onder de titel *Kritiek der Troonrede*. In deze brochure vroeg de schrijver zich hardop af waarom de regering de toekomst zo rooskleuring voorspiegelde: ‘waarom aarselt toch het bestuur om waarheid te spreken, en de kwalen aan te wijzen?’ Hij wees op talloze misstanden die in het land bestonden: ‘Ons binnenlandsch bestuur kenmerkt zich door misbruiken van allerlei aard, door herhaalde schennis van verkregen regten, door afpersing.’ Hij hekelde het ‘buitensporig opvoeren der belastingen; van een stelsel van afpersing dat geene grenzen kent’. Ten slotte verweet hij de regering de koning woorden in de mond te leggen en riep Kamerleden op om een kritisch memorie van antwoord op de troonrede in te dienen.¹⁰¹

Het Openbaar Ministerie vervolgde Van Hulst hierop. De arrondisse-

mentsrechtbank in Zwolle en het hof in Overijssel bevonden hem in januari en maart 1846 schuldig ‘aan het boosaardig en openbaar aanranden van de waardigheid en het gezag van den Koning en het op gelijke wijze honen, smaden en lasteren van den persoon des Konings’. Hij kreeg in beide gevallen twee jaar gevangenisstraf.¹⁰² Donker stond Van Hulst bij in het cassatieverzoek voor de Hoge Raad. Hij diende maar liefst tien punten van cassatie in. Net als bij de één dag eerder behandelde zaak van Thieme betoogde hij dat de brochure slechts kritiek op de troonrede was en dat deze rede niet van de koning, maar van de regering kwam. De brochure was niets anders dan ‘de openlegging van staats-aangelegenheden’. Daarnaast had Van Hulsts advocaat in Zwolle, Jean Henry Guillaume Boissevain, die tevens medewerker aan zijn blad *De Staatskundige Tooverlantaarn* was, bekend dat hij de schrijver van het gewraakte stuk was. Donker redeneerde dat nu de schrijver bekend was, de drukker niet meer vervolgd hoefde te worden. Hij herhaalde de woorden die hij in het proces tegen Meeter en Bolt gebruikt had: ‘De drukpers is niet anders dan eene copiëermachine, de drukker is copiïst, [...] hem tot deelgenoot van het werk des schrijvers te maken, [...] dat is het werk van het genie aan de censuur der onkunde onderwerpen, dat is de vrijheid van drukpers vernietigen.’¹⁰³ De Hoge Raad oordeelde anders. Van Hulst werd weliswaar op één aanklacht vrijgesproken – het boosaardig en openbaar aanranden van de waardigheid van de koning –, maar omdat hij op vier andere punten alsnog schuldig was, bleef de gevangenisstraf van twee jaar gehandhaafd. De raadsheren vonden daarnaast dat de schrijver zich eerder openbaar had moeten maken. Dit had hij binnen drie maanden na publicatie moeten doen, anders werd de drukker geacht de verantwoordelijkheid op zich genomen te hebben.¹⁰⁴ In oktober 1846 nam de radicale journalist Adriaan van Bevervoorde, met wie Donker op dat moment goede betrekkingen onderhield, het voor Van Hulst op door aan Willem II te vragen om hem gratie te verlenen. Uiteindelijk kwam hij een jaar later vrij.¹⁰⁵

Van Hulst vond dat Donker indruk had gemaakt met zijn pleidooi. Hij zou door zijn onpartijdig optreden zelfs in regeringskringen weer gezien zijn: ‘Men verzekert dan ook, dat zeker hoog persoon sedert den dag der pleidooijen, wederom bijzonder vriendelijk den heer DONKER CURTIUS groet, dien hij dagelijks ontmoet, uit hoofde van hunne buurschap; – eene omstandigheid, schijnbaar hoe nietig, die veel goeds belooft, en daaruit gewigt erlangt, dat sedert langen tijd slechts een strak gezigt het antwoord op de beleefdste buigingen geweest was.’¹⁰⁶ Deze buurman was niemand minder dan koning Willem II zelf.¹⁰⁷

Donker toonde zich niet alleen een politiek advocaat waar het om drukperszaken ging. Bij twee andere onderwerpen gebruikte hij de rechtbank eveneens om zijn politieke overtuigingen voor een breed gehoor te etaleren. Deze zaken betroffen de verdediging van godsdienstvrijheid en zijn liberale interpretatie van de zedenwetten.

Halverwege de jaren dertig kreeg Donker de kans om voor de rechtbank godsdienstvrijheid te bepleiten. Hij had zich al rond 1830 uitgesproken voor vrijheid van religie.¹⁰⁸ In het decennium erna expliciteerde hij zijn pleidooi en verklaarde zich voorstander van absolute godsdienstvrijheid. Hij hekelde overheidsbemoeienis met geloofszaken en het in de gaten houden van religieuze genootschappen. Overigens betekende godsdienstvrijheid in Donkers ogen niet alleen godsdienstvrijheid voor christenen: zo was hij tegen de gedwongen zondagsrust. Er bestond naar zijn mening geen godsdienstige vrijheid zolang aan niet-christenen toch de zondag als rustdag opgelegd werd.¹⁰⁹

Staatstoezicht op de Hervormde Kerk en verlichte religieuze tendensen in de Hervormde Kerk stuitten veel orthodoxe predikanten tegen de borst. In 1834 scheidde een aantal van hen zich af van de Hervormde Kerk. De bekendsten onder hen waren Hendrik de Cock, een predikant uit het Groningse Ulrum, en Hendrik Pieter Scholte, predikant in het Brabantse Genderen en Doeveren. Hein Donker Curtius, Dirks oudste broer, de president van de hervormde synode, vond de afscheiding ‘wilde dweperij’.¹¹⁰

De Afscheidenen, zoals deze groep al snel kwam te heten, hielden op diverse plekken in het land preken. De overheid trad hiertegen op en voerde diverse processen. Scholte werd onder meer vervolgd voor preken in Oud-Loosdrecht, en in Zuid-Holland moesten hij en zijn volgelingen tevens terechtstaan. Zo waren er in Gorinchem preken gehouden bij iemand thuis, terwijl in Langerak en Asperen daarnaast een ‘ongoorloofde godsdienstige samenkomst’ had plaatsgevonden in de vorm van een ‘hagepreek’, in de buitenlucht dus.¹¹¹ Op 7 oktober 1835 bevond de rechtbank in Gorinchem Scholten en dertien van zijn volgelingen schuldig aan het houden van ongeoorloofde bijeenkomsten van meer dan twintig personen. Ze werden veroordeeld tot geldboetes oplopend tot honderd gulden.¹¹² De veroordeelden gingen in hoger beroep. Jan Willem Gefken, later antirevolutionair Kamerlid, stond dertien van hen bij als advocaat, Scholte weigerde zich te laten verdedigen. Maurits van Hall, broer van Floris van Hall, verdedigde onder tussen Scholtes volgelingen na de preek in Oud-Loosdrecht. Van Hall stond in nauw contact met Gefken over de processen tegen de Afscheidenen. Begin november wist hij Scholte te melden dat Gefken de zaak tegen hem en zijn volgelingen in Gorinchem, Langerak en Asperen vanwege de omvang niet alleen kon behandelen en voornemens was om Donker erbij te betrekken.¹¹³ Tien dagen later meldde hij verheugd dat Donker toegestemd had.¹¹⁴ Gefken was zich er ondertussen zeer van bewust dat Donker zich om andere redenen inzette dan Van Hall en hij:

‘Dit is iemand wat zijn beginselen aangaat, gans zeer van ons verschillende. Dan, daar hij volstreekte vrijheid in het godsdienstige voor allen verlangt, is hij noch tegen oefeningen, noch tegen de Scheiding in het minst ingenomen, en, wat voor een advocaat de hoofdzaak uitmaakt, wat het juridische punt aangaat, volkomen overtuigd. Zijne erkende talenten kunnen alzoo, indien de Heere wil, tot onze zaak dienstbaar gemaakt worden.’

Gefken deelde Scholte mee dat Donker grote twijfels had bij Scholtes voor-nemen zichzelf te verdedigen en het hem ten zeerste afraadde. Dit zou volgens hem de zaak ‘geheel [kunnen] bederven’: óf de advocaten en Scholte zeiden tweemaal hetzelfde, waardoor de rechters verveeld raakten en zich tegen de zaak keerden, óf beide partijen spraken elkaar tegen, wat voor de zaak uiteraard nog nadeliger was. Donker meende dat Scholte beter ‘poli-tieker’ kon handelen en zich door een advocaat moest laten bijstaan. Gefken aarzelde nog of hij dit aan Scholte moest overbrengen, maar Donker wilde dit per se.¹¹⁵

Donker betoogde tijdens het hoger beroep op 2 december dat de preken geen schending waren van het verbod op bijeenkomsten van meer dan twintig personen. Dit verbod was bedoeld voor verenigingen en genootschappen, terwijl de volgelingen zich niet formeel verenigden en de preken geen structureel karakter hadden. Groen van Prinsterer, die bij de behandeling aanwezig was en de zaak van de Afgescheidenen een warm hart toedroeg, vond dat Donker ‘uitmuntend’ had gepleit. Het proces had ‘grootte sensatie gemaakt’ en de ‘vooroordelen tegen den persoon van Scholte [waren] ook aanmerkelijk verminderd’.¹¹⁶ Donker verklaarde later zelf dat hij de Afgescheidenen verdedigde, niet omdat hij het met hen eens was, maar omdat hij absolute godsdienstvrijheid voorstond. Hij was voor godsdienstvrijheid

‘niet onder toelating, maar als een regt; ik heb het gedaan met weinig gevolg, maar ben daarom niet veranderd en wanhoop niet de zaak der Godsdienstvrijheid eens te zien zegevieren. – Een ieder die mij slechts eenigzints kent, weet intusschen, dat het niet is om de leer van den Heer Scholte, dat ik dit stelsel voorsta, dat die vrijheid bij mij niet is een middel, maar een doel, dienstig voor allen.’¹¹⁷

Op 30 december 1835 volgde uitspraak in hoger beroep. Met uitzondering van twee volgelingen, die werden vrijgesproken, bleef het vonnis voor Scholte en elf anderen gehandhaafd.¹¹⁸ In het proces na de preken in Oud-Loosdrecht, waar Van Hall als advocaat optrad, werden de Afgescheidenen in eerste instantie veroordeeld, maar in hoger beroep vrijgesproken.¹¹⁹ Pas begin 1839 vond de erkenning van de eerste afgescheiden gemeente plaats.¹²⁰ Zelf moest Donker niet zoveel hebben van hen die dweepten met ‘het leven

na dit leven'. Hij verklaarde 'nooit hunne primitieve instellingen verdedigd' te hebben. Meewarig keek hij naar hem 'die dagelijks gedenkt dat zijn laatste oogenblik op handen kan zijn'.¹²¹ Donkers persoonlijke afwijzing van orthodoxe religieuze standpunten verhinderde hem niet om de Afgescheidenen te verdedigen. Net als bij zijn perszaken gebruikte hij de rechtszaal als podium om zijn liberale standpunten uit te dragen. De vrijheid om gedachten te uiten was voor hem belangrijker dan de vraag of hij het al dan niet met die gedachten eens was.

Zedenzaken

Een ander type rechtsgedingen, waar Donker de vrijheden van zijn cliënten verdedigde, zonder dat hij noodzakelijkerwijs achter hun daden stond, waren zedenzaken. Een van zijn eerste processen als advocaat had te maken met een dergelijk onderwerp. Donker trad in 1815 op voor twee vrouwen, 'die bij herhaling hadden ontvangen jongens van 13, 14 en 15 jaren'. Ze waren aangeklaagd voor het overtreden van artikel 334 van de *Code pénal*, dat koppelarij verbood voor personen onder de 21. Donker betoogde 'dat deze vrouwen geene handlangers van ontucht waren geweest, maar dezelve hadden gepleegd en de wet zulks niet strafte'. Van koppelarij was geen sprake en de jongens waren vrijwillig tot hun daad gekomen. Donkers pleidooi was succesvol: 7 augustus 1815 werden de twee vrouwen vrijgesproken.¹²²

Ruim vijftig jaar later raakte Donker weer betrokken bij een aantal zaken rond het verbod op koppelarij. Hij verdedigde in september 1841 de 54-jarige kolonel der lancers Gantois die ervan werd verdacht tegen betaling ontucht te hebben gepleegd met een twaalfstal meisjes tussen de 12 en 18 jaar.¹²³ De vrouw die hem deze meisjes had voorgesteld en hij werden voor de rechtbank in Den Haag vervolgd op grond van artikel 334 van de *Code pénal*. De rechtbank vond het kwalijk dat hij 'er zich op heeft toegelegd, om door allerlei slinksche middelen, jeugdige meisjes, en wel bijzonder zoo *jeugdige mogelijk*, aan te zetten tot ontucht'. Donker beargumenteerde dat koppelarij niet had plaatsgevonden. Hiervoor zou er sprake moeten zijn van een vorm van georganiseerde prostitutie, terwijl de meisjes zich alléén aan de kolonel en niet aan anderen hadden aangeboden. Daarnaast waren de meisjes vrijwillig tot hun daad gekomen en zouden ze pas achteraf geld hebben ontvangen. Er was dus geen sprake van enige dwang. Tevens beargumenteerde Donker dat Gantois in geen geval schuldig kon zijn omdat de wet alleen koppelarij zelf strafbaar stelde en niet zijn gedragingen. De rechtbank ging niet met deze uitleg mee en interpreteerde het begrip koppelarij ruim. De rechters beslisten dat er geen sprake was van vrijwilligheid: 'de wetgever [...] heeft willen beschermen, ook als het ware tegen zichzelf, die leden der maatschappij, aan welke hij niet genoegzame kennis

en ondervinding toekent [...] namelijk de minderjarigen'. Medeplichtigheid tot koppelarij moest in de ogen van de rechtbank leiden tot dezelfde straf: de rechtbank veroordeelde zowel Gantois als de vrouw tot een gevangenisstraf van twee jaar en een geldboete van 250 gulden. Het gerechtshof oordeelde anders over de kolonel. Aangezien 'hij betaald had naarmate hij verkoos, voor de aan hem betoonde gunsten' was er vooraf geen sprake van een belofte over betaling. De raadsheren waren van mening dat de meisjes dan ook vrijwillig tot hun daad waren gekomen. Aan het feit dat ze minderjarig waren ging het hof voorbij. De kolonel werd daarom vrijgesproken.¹²⁴ Thorbecke oordeelde hard over het verdedigen van Gantois: 'Welk een chicaneuse, verontwaardigende vrijspraak van den kolonel der lansiers door het Hof in den Haag! [...] Het eert Donker Curtius niet, dat hij zulk schandelijk bedrijf voorsprak.'¹²⁵

Twee jaar later deed zich een soortgelijke zaak voor. Rechtbank en gerechtshof hadden een man veroordeeld voor ontucht met minderjarige meisjes en de Hoge Raad moest zich buigen over het cassatieverzoek. Donker besepte terdege dat het onderwerp precair was, maar benadrukte dat het slechts ging om de interpretatie van de wet. Hij betoogde weer dat koppelarij strafbaar was gesteld en niet het plegen van de ontucht zelf, aangezien 'de woorden der wet alleen treffen *de dagelijksche* handlangers, niet hem, die de ontucht pleegt [...] wiens oogmerk niet is, het bederf van een ander, maar de voldoening van zijn wellust'. Aanzetten tot ontucht was 'tienmaal erger pest voor de maatschappij [...], dan de daad, altijd door de krachten en begeerten van het individu beperkt'. Juist dit was strafbaar 'omdat hulp tienmaal laaghartiger is, dan de daad en tienmaal gevaarlijker voor de maatschappij tevens'. Er moest in het algemeen terughoudend worden omgegaan met het veroordelen van personen – mannen – in de bevrediging van eigen lusten. Hij vond dat de 'wellusteling, die de jeugd verleidt' alleen moest worden gestraft

'wanneer zijne slagtoffers de jaren van manbaarheid niet mogten hebben bereikt, maar dat anders het nagaan der jeugd in hare uitspattingen, de openbare eerbaarheid meer zou schenden dan bevorderen en menig jongeling zou bederven, die anders, weldra teruggekomen van zijne dwalingen, een nuttig lid der maatschappij zou zijn geworden'.¹²⁶

De Hoge Raad oordeelde in weerwil van Donkers pleidooi dat er van vrijwilligheid geen sprake was, omdat de man 'zoo door het *onmatig en tegen wil en dank toedienen van champagnewijn*, zoo door het *beloon van groote geldsommen*, ZELF nog bovendien *middelen van verleiding* heeft te baat genomen en in het werk gesteld, *zonder welke hij eenige der bij hem gebragte meisjes niet konde bewegen zich aan hem over te geven*'.¹²⁷ Donker pleitte voor een strikte toepassing van artikel 334 van de *Code pénal*, uiteraard met het

doel om zijn cliënten vrij te krijgen, maar gezien zijn pleidooi voor de Hoge Raad zag hij er wel degelijk een politieke dimensie in. Hij vond dat de wet zo min mogelijk de individuele vrijheden moest beperken. Donker had een groot vertrouwen in het individu. De daden die sommigen als onzedelijk aanmerkten, hadden niet tot doel om anderen te schaden, maar bevredigden alleen de eigen lusten. Hierin zag hij weinig kwaad. Het vervolgen van deze daden beschadigde de persoon meer dan wanneer hij later op zijn onbezonnen acties terugkwam. Hieruit spreekt het burgerlijke van Donkers liberalisme, over het nadeel dat de meisjes die geprostitueerd werden ondervonden, sprak hij zich niet uit.

Een half leven politiek advocaat

Donker was een politiek advocaat. Dat hij naast de drukpers de rechtszaal zo nadrukkelijk gebruikte als podium voor politieke doeleinden was in Nederland uniek. Met name in Frankrijk kwamen politieke advocaten vaker voor. Daar was bijvoorbeeld Alexandre Auguste Ledru-Rollin activist in de rechtszaal. Hij was als advocaat kritisch op de Julimonarchie van Lodewijk Filips en tegelijkertijd in de jaren dertig bij de meeste grote politieke processen betrokken, onder meer als pleiter voor diverse journalisten in persprocessen. Hij uitte zijn kritiek tegen het bewind in het door hem opgerichte dagblad *La Réforme*. Net als Donker kwam Ledru-Rollin door de gebeurtenissen in 1848 kortstondig aan de macht.¹²⁸ Verschillen zijn er ook. Ledru-Rollin was voorstander van algemeen kiesrecht, in tegenstelling tot Donker die alleen directe verkiezingen met een census wilde. Verder achtte hij de benodigde hervormingen veel meer een sociale kwestie, terwijl de motivatie bij Donker zuiver constitutioneel was. Daarnaast waren twee ministers die na de februarirevolutie van 1848 aan de macht kwamen, Pierre Marie de Saint-Georges, minister van Publieke Werken, en Adolphe Crémieux, minister van Justitie, advocaten die naam hadden gemaakt met politieke zaken. Marie verdedigde onder anderen de aanstichters van de republikeinse Juniopstand in 1832 en de latere communist Étienne Cabet bij een persdelict. Crémieux, die bekendstond om zijn welsprekendheid, verdedigde tijdens de restauratiemonarchie de slachtoffers van de Witte Terreur en nam het op voor de verdachten van de moordaanslag op Lodewijk Filips in 1835. Ook Odilon Barrot, die eind 1848 premier werd, was een gevierd advocaat in politieke zaken. Hij bepleitte in de rechtbank seculiere wetgeving en streed in de jaren dertig voor het recht op demonstratie en vereniging. Tevens was hij – net als Donker – in 1828 een van de advocaten die Édouard Ducpétiaux van advies voorzag bij een perszaak.¹²⁹ In andere Europese landen oefenden sommige juristen eveneens journalistieke activiteiten uit. Zij waren over het algemeen bij minder uitgesproken processen betrokken dan

hun Franse collega's. In het Duitse taalgebied ontwikkelden enkele advocaten protosocialistische sympathieën, zoals de Badense Gustav Struve en de Hannoverse Adolf Mensching. Er zijn geen aanwijzingen dat Donker met iemand van hen contact heeft gehad, maar dat hij zich van dezelfde tactieken bediende, bevestigt wel zijn hang naar het Franse liberalisme.

Donker zelf heeft zich zijn hele advocatencarrière actief in politieke processen gemengd. In het begin van zijn carrière stond hij een enkele keer een cliënt bij die zich beledigd voelde, maar veelal – en later in zijn loopbaan uitsluitend – was hij advocaat van cliënten die verdacht werden drukperswetten te hebben overtreden. Het waren deze processen waarbij Donker zijn grootste successen kende. Aanvankelijk toonde hij zich als advocaat enigszins terughoudend, maar naarmate hij meer ervaring in dergelijke zaken kreeg, behandelde hij deze met meer bravoure. De ontwikkeling van zijn politieke denkbeelden was hier uiteraard mede debet aan. Donkers perszaken, net als zijn zaken met betrekking tot godsdienstvrijheid en zedenwetten, waren gemotiveerd door zijn liberale overtuiging. Zijn verdediging voerde hij echter met de letter van de wet als uitgangspunt. Systematisch ontleedde hij bepalingen in wetsteksten en probeerde deze in het voordeel van zijn cliënten en hemzelf uit te leggen. Hij wist immers dat hij met een beroep op liberale beginselen bij de conservatieve magistratuur geen kans maakte.

Het hoogtepunt van zijn politieke zaken was ongetwijfeld de succesvolle verdediging van Thieme in 1839, niet alleen door de kracht van zijn pleidooi, waarin hij de drukpers 'de koningin der aarde' noemde, maar ook omdat hij de volledige ruimte kreeg om zijn standpunt over het voetlicht te brengen. Donker toonde zich in de rechtszaal steeds welsprekender en kranten en journalisten merkten dit op. Zij berichtten maar al te graag over Donkers verrichtingen. Hij maakte hier dankbaar gebruik van. Hij spoorde De Kempenaer aan om via diverse kanalen – in het bijzonder de schrijvende pers – uit te dragen hoe belachelijk het vonnis van het gerechtshof was. Deze mediastrategie was niet alleen bedoeld om zijn eigen politieke overtuiging te uiten, maar tevens om de rechters van de Hoge Raad onder druk te zetten. Ondanks zijn regelmatige optreden in de rechtszaal en het grote publiek dat hij hierdoor trok, bereikte Donker op dit gebied weinig. In de tweede helft van de jaren veertig leek het erop dat hij gedesillusioneerd raakte. Naar buiten liet hij dit niet blijken. Met verve bleef hij zijn cliënten verdedigen en toen het hem in 1847 weer lukte om Thieme vrijgesproken te krijgen, waren zijn volgelingen enthousiast.

In de perszaken trok hij op met zijn jeugdvriend De Kempenaer. Een tijdgenoot typeerde Donker als de meer behendige van de twee, terwijl de eerste inhoudelijk beter onderlegd zou zijn geweest:

‘Beiden hadden zich weldra in een drukke rechtsgeleerde praktijk mogen verheugen, waarbij men aan Donker meer de spitsvindigheid en de finesses van den advocaat, aan de Kempenaer meer de grondige rechtskennis toeschreef [...]. Zij bleven voortdurend in veelvuldige aanraking met elkander als pleitbezorgers, de een voor de rechterlijke collegiën in den Haag, de ander voor de rechtbank en later het gerechtshof te Arnhem.’¹³⁰

Donkers betrokkenheid bij perszaken, in combinatie met het aanscherpen van de perswetten, heeft bijgedragen aan de mate waarin hij zich voor hervormingen inzette. Hij kwam tijdens zijn zaken niet toevallig in aanraking met de schrijvende pers, die zich min of meer openlijk oppositioneel uitliet. Zijn wens om veranderingen te bewerkstelligen leidde ertoe dat hij zich vanaf de jaren twintig bovendien zelf actief zou bezighouden met persactiviteiten.

*De winkel van de boekhandelaar Meijer Warnars in Amsterdam,
door Johannes Jelgerhuis, 1820. Donkers brochures vonden
via dergelijke boekhandels gretig aftrek*